

॥ अंतरी पेटवू ज्ञानज्योत ॥

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगांव

संगीत / नृत्य / नाट्य
नविन अभ्यासक्रम

द्वितीय वर्ष कला (व्यावसायिक)

(जून, २००३ पासून)

आणि

तृतीय वर्ष कला (व्यावसायिक)

(जून, २००४ पासून)

॥ अंतरी पेटवू ज्ञानज्योत ॥

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगांव

द्वितीय वर्ष कला (व्यावसायिक)

संगीत/नृत्य/नाट्य

नविन अभ्यासक्रम

(जून, २००३ पासून)

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव

कला व ललित कला विद्याशाखा

द्वितीय आणि तृतीय वर्ष कला (व्यावसायिक)

संगीत/नृत्य/नाट्य पदवी अभ्यासक्रम

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या परिक्षेत्रात जून, २००२ पासून बी.ए. (व्यावसायिक) - (संगीत /नृत्य/ नाट्य) या अंतर्गत प्रथम वर्ष कला (व्यावसायिक) या वर्गासाठी सैध्यांतिक विषय आणि प्रात्यक्षिके असलेला नवीन अभ्यासक्रम लागू करण्यात आलेला असून जून, २००३ पासून द्वितीय वर्ष आणि जून, २००४ पासून तृतीय वर्षासाठी पुढील नवीन अभ्यासक्रम तयार करण्यात आलेला आहे.

प्रास्ताविक : (Introduction)

मानवी जीवनाचा संगीताशी असलेला अन्योन्य संबंध आपणास फार पुर्वीपासून ज्ञात आहे. १४ विद्या व ६४ कलांच्या अंतर्गत सर्वश्रेष्ठ कला म्हणजे संगीत, नृत्य, नाट्य कला असे मानण्यात येते. ईश्वरसाधनेचा एकमेव मार्ग म्हणजे संगीत साधना, ब्रम्हानंदी टाळी लागून आत्मानुभूतीचा आनंद देणार एक ईश्वरी माध्यम अगदी देवादिकांपासूनच ह्या तिन कलेचा उगम आपणा सर्वांना ह्या विषयाची प्राचीनता व विस्तीर्णता दर्शवितो, अशा कलेची महाविद्यालयीन अभ्यासांतर्गत योग्य ती आखणी करून विद्यार्थ्यां पर्यंत आपण तीचा योग्य प्रचार व प्रसार केला तर निश्चितच ह्या कलेचे सात्विकत्व जोपासून आपल्याला आपल्या विविध कलांना न्याय देता येईल किंवा आपण आपल्या सांस्कृतिक जडणघडणीसाठी काहीतरी केल्याचा आनंद निश्चितच मिळेल आणि म्हणूनच विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने हितावह असा अभ्यासक्रम तयार केला आहे. या अभ्यासक्रमपाठाचे जून, २००२ पासून प्रथम वर्ष सुरू झालेले आहे. या पुढील वर्षासाठी लागू होत असलेल्या या नवीन अभ्यासक्रमाचा उद्देश संगीत-नृत्य-नाट्य ह्या तिनही प्रयोगजीवी कलामध्ये जातीवंत कलाकार, सुजाण तज्ञ, कलासमीक्षक, दिग्दर्शक वा कलाशिक्षक तयार करणे हा आहे. विद्यार्थ्यांच्या क्षमतेप्रमाणे व आवडीप्रमाणे या कलेच्या कोणत्याही क्षेत्रात योग्यता प्राप्त करण्याच्या दृष्टीने अभ्यासक्रमात विविध वैकल्पिक विषयांची सोय करण्यात आली आहे. खान्देश म्हणजेच उत्तर महाराष्ट्रात अनेक कलावंत आहेत परंतु योग्य मार्गदर्शना अभावी या कलावंतांची कला जगासमोर येऊ शकली नाही या करिता उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाने ललित कला हा संगीत, नृत्य, नाट्य ह्या कलेशी जवळीक साधणारा व्यावसायिक अभ्यासक्रम सुरू केला आहे.

गुरूगृही जावून ज्ञान आत्मसात करण्याचे दिवस आता राहिले नाहीत किंवा तशी परिस्थिती सुध्दा नाही. आणि त्यामुळेच विद्यार्थ्यांची प्रयोगजीवी कलेमध्ये वैयक्तिक प्रगती कशी साधता येईल, त्याला सहजतेने ही कला कशी शिकता येईल याचा सखोल विचार प्रस्तुतचा अभ्यासक्रम तयार करतांना केलेला आहे. कलाकार तयार होण्याकरिता कुठल्या गोष्टीची गरज असते व तो तयार झाल्यावर कुठल्या गोष्टीची गरज भासते ह्या सर्वच बाबींचा मुद्देसुद विचार करून, शास्त्रशुध्द रीत्या विचारविमर्श करून आधुनिक काळातील उपयुक्ततेचा विचार लक्षात घेवून अभ्यासक्रमातील विषयांची उपलब्ध असलेल्या किंवा अस्तित्वात असलेल्या माध्यमांशी त्या त्या कलेशी सांगड घातली आहे. त्यात समाजशास्त्र व कला, मानसशास्त्रीय विचार, शरीरसाधना, ध्वनीशास्त्र, माहिती-तंत्रज्ञान यांचा नृत्य/ नाट्य/संगीत

या कलांची असणारा अन्योन्य संबंधाचा या अभ्यासक्रमात अंतर्भाव करण्यात आलेला आहे. शिकून आत्मसात केलेल्या कलेचे परीमार्जन करण्याकरिता योग्य रितीने मुल्यमापनाची अभिनव पध्दत आखून सातत्याने तीनही वर्ष (एफ.वाय., एस.वाय. आणि टी.वाय.बी.ए.) निमंत्रितांपुढे प्रात्यक्षिकांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांच्या कलेतील नैपुण्य सिध्द करावे लागेल. आपल्या उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ परिक्षेत्रातील संगीत/नृत्य/नाट्य कलांकडे कल असलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी योग्य ते व्यासपीठ प्रस्तुतच्या अभ्यासक्रमाच्या माध्यमातून उपलब्ध व्हावे हा मुख्य हेतू अभ्यासक्रम तयार करतांना ठेवण्यात आलेला आहे. यातून अगिऱ्ही संपन्न कलाकार निर्माण होतील असा विश्वास वाटतो.

१. संगीत/नृत्य/नाट्य पदवी अभ्यासक्रमाची उद्दिष्ट्ये :

(Aims and objectives of the Degree Course in Sangeet/Nritya/Natya)

संवेदनाक्षम, डोळस व व्यासंगी कलावंत निर्माण करण्यासाठी विद्यार्थ्यांना गायन/वादन/नृत्य/नाट्य यामध्ये खालील विषयांचे शिक्षण, प्रशिक्षण व तालीम देणे.

अ) गायन / वादन / नर्तन / अभिनय प्रशिक्षण

ब) संशोधन व समीक्षा

क) अध्यापन

ड) रचना व नवनिर्मिती

वरील उद्दिष्ट्ये साध्य करण्यासाठी विद्यार्थ्यांस अनुषंगिक विविध विषयांचे सैध्दांतिक व प्रात्यक्षिक शिक्षण

उपलब्ध करून देणे.

२. अभ्यासक्रमाची संरचना : (Course Structure)

प्रस्तुतचा अभ्यासक्रम दोन भागात कार्यवाहीत आणला जाईल. सैध्दांतिक व प्रात्यक्षिक. एकाच वेळी दोन्ही भागांचे अध्यापन व अध्ययन होईल. संगीत/नृत्य/नाट्य या तिनही शाखांसाठी अभ्यासक्रमाचे स्वरूप खालील प्रमाणे राहील.

द्वितीय वर्ष	-	सैध्दांतिक ५ विषय / पेपर्स	५०० गुण
		प्रात्यक्षिके	५०० गुण
तृतीय वर्ष	-	सैध्दांतिक ५ विषय / पेपर्स	५०० गुण
		प्रात्यक्षिके	५०० गुण

-----*****-----

द्वितीय वर्ष कला (एस.वाय. बी.ए.) (व्यावसायिक)

संगीत / नृत्य / नाट्य

(एकुण १००० गुण)

सैद्धांतिक (५०० गुण) + प्रात्यक्षिक (५०० गुण)

नवीन अभ्यासक्रम जून २००३ पासून

S-1	: इंग्ली (English for the Students of Arts - II) (A Text for S.Y.B.A. Compulsory English) (Published for North Maharashtra University, Jalgaon)	१०० गुण
S-2	: मराठी (उपयोजित) / हिंदी (प्रयोजनमुलक)	१०० गुण
S-3	: प्रयोगकला व भौतिकशास्त्र, संपर्क माध्यमे आणि आधुनिक तंत्रज्ञान	१०० गुण
S-4	: संगीत : संगीताचे लेखन कार्य आणि रचना पध्दती	१०० गुण
S-5	: संगीत : संगीताचा उद्गम व विकास (भाग - १)	१०० गुण
किंवा		
S-4	: नृत्य : नृत्याचे लेखन कार्य आणि रचना पध्दती	१०० गुण
S-5	: नृत्य : नृत्याचा उद्गम व विकास भाग - १	१०० गुण
किंवा		
S-4	: नाट्य : नाट्यप्रकार व मंचन पध्दती भाग - १	१०० गुण
S-5	: नाट्य : नाट्यप्रकार व मंचन पध्दती भाग - २	१०० गुण

प्रात्यक्षिक (५०० गुण)		
गुरुच्या मार्गदर्शनाखाली अध्ययन व साधना		
अंतर्गत मूल्यमापनाची चाचणी (२५० गुण)		
दोन मौखिक परीक्षा २५ गुण प्रत्येकी (एकुण ५० गुण)	चार मंच प्रदर्शन ५० गुण प्रत्येकी (एकुण २०० गुण)	
वार्षिक मूल्यमापन परीक्षा (२५० गुण)		
मौखिक परीक्षा १०० गुण	सजलिस (मंच प्रदर्शन) १०० गुण	निबध्दीकरण ५० गुण

S - 3 : प्रयोगकला व भौतिकशास्त्र : संपर्क माध्यमे आणि आधुनिक तंत्रज्ञान - अंतर्गत घटक.

१. ध्वनीचा वेग (Velocity of Sound) : वेगावर परिणाम करणारे घटक, (Factors affecting the velocity).
२. ध्वनी : निर्मिती, वहन (Sound : Production, Propagation), अवतरंग (Transverse Waves), अनुतरंग (Longitudinal Waves), सांगीतिक ध्वनी (Musical Sound), गोंगाट (Noise), वाचा (Speech), आंदोलन विस्तार - ध्वनीची महता (Amplitude - Loudness), कंप्रता - ध्वनीची उच्चनिचता किंवा स्वरपद (Frequency - Pitch), तरंग आकार - स्वररूप (Wave form Quality or Timber), स्थिरतरंग (Stationary Waves), तारा, हवेचे स्तंभ, ताणलेली पटले, घनस्तंभ, सपाट, प्रतले, नादकाटा व सोनोमीटर यांतील कंपने (Vibration in String's, air columns, Stretched membranes, bars, plates, tuning fork, Sonometre)
३. ध्वनीचे श्रवण (Hearing Mechanism) : ध्वनिस्त्रोताचे ठिकाण ओळखणे (Sound Source Location), ध्वनितीव्रता (Sound Intensity), ध्वनितीव्रतेची पातळी (Sound Intensity Level), ध्वनीची महता किंवा प्रबलता (Loudness), ध्वनिप्रबलतेची पातळी (Loudness level), डेसिबल स्केल (De Scale), सोन (Sone), फोन (Phone).
४. संवादी स्वर (Harmonics) : अधिस्वरक (overtones), मूलस्वरक (Fundamental Frequency), विस्पंद घटना (Phenomena of Beats), मिश्र स्वरक (Combination tones).
५. मुक्त कंपने (Free Vibrations) : बलित कंपने (Forced Vibrations), संस्पंदन (Resonance), हेल्महोल्ट्झचा अनुनादक (Helmholtz Resonator) किंवा अनुनाद
६. काही प्रात्यक्षिके दाखविणे (Demonstrations) :
 - अ) 'सी आर ओ' वर ध्वनीचा तरंग आकार पाहणे, त्यावरून आंदोलन विस्तार, कंप्रता व तरंग आकार यांचा अनुक्रमे ध्वनीची महता, स्वरपद व स्वररूप यांवर होणारा परिणाम पाहणे.
 - ब) अनुनादक, सोनोमीटर (Resonance Apparatus, Sonometre) :
 - क) Digital Frequency Metre, Db Metre : पाहणे
७. सभागृहाचे ध्वनिशास्त्र (Acoustics of Auditorium Phonodrome) : संकल्पना
८. संगीतवाद्यांतून निघणाऱ्या सांगीतिक ध्वनीचे गुणधर्म (Characteristics of tones produced by musical instruments).
९. संगीतवाद्यांचे वर्गीकरण (Classification of Musical Instruments)

१०. संगीतवाद्यांच्या संदर्भातील ध्वनीशास्त्र (Physics of Musical Instruments).
११. काही संगीतवाद्यांचा (Musical Instruments) अभ्यास, इलेक्ट्रॉनिक संगीतवाद्ये (Electronic Musical Instruments) व स्वयंचलित (Automatic Musical Instruments) संगीतवाद्ये यांचा स्थूल अभ्यास.
१२. मूल स्वर सप्तके (Basic Scales), श्रुती सप्तक (Shruti Scales), मूर्च्छना सप्तक (Murchhana Scales) मूर्च्छना चक्र (Murchhana Cycles) यांचा परिचय.
१३. पारंपरिक व आधुनिक संगीत वाद्ये लावण्याच्या पध्दती (Methods of tuning musical instruments traditional and modern).
१४. Frequency tone structure यासारखी संगीत वाद्ये

-----*****-----

S - 4

संगीत : संगीतांचे लेखन कार्य व रचना पध्दती

१. ताल : तालाची परिभाषा, ताल व ठेका यातील साम्य व भेद, तालपध्दती व नियम - टाळी, खाली, सम, विभाग / खण्ड यांचा प्राथमिक अभ्यास.
२. राग : राग, संकल्पनेचे स्पष्टीकरण, रोगार्च प्रकार - जनक राग, जन्य राग, शुद्ध, मिश्र, संकीर्ण, छायालग, जोडराग, परमेल, प्रवेशक राग, राग रागिणी, पूर्वीगप्रधान, उत्तरांगप्रधान राग, संधीप्रकाश राग.
३. गायनातील बंदीश : बंदीश रचनेची तत्वे, बंदीशाचे प्रकार.
४. वाद्ये : भारतीय संगीतातील तत, वितत, सुधीर, अवनद्ध वाद्ये यांचा स्थूल परिचय.
५. भातखण्डे व पलुस्कर स्वरलिपी पद्धतीचा सूक्ष्म अभ्यास.
६. बंदीशाचे स्वरलेखन करण्याची क्षमता अथवा तालावर्तनातील आलाप / ताना यांचे स्वरलेखन करणे.
७. रागातील आलाप / ताना यांचे स्वरलेखन करणे, त्रिताल व इपताल या तालांमधील छोटे छोटे तुकडे एकपट आणि दुपटीत लिहणे (भातखण्डे पध्दतीने).

संदर्भ ग्रंथ

१. भारतीय तालो का शास्त्रीय विवेचन - अरुण कुमार सेन.
२. हमारे संगीतज्ञ - शुक्रदेव दुबे.
३. बाल संगीत परिचय - हरिश्चंद्र श्रीवास्तव.
४. लयतालविचार - शरच्चंद्र विष्णु गोखले
५. बालसंगीतशिक्षा (भाग - १, २ व ३) विश्वभरनाथ भट्ट.
६. संगीत अभ्यास अंग - लक्ष्मीनारायण गर्ग.
७. हिंदस्थानी संगीत पध्दती - क्रमीक पुस्तक मालिक - विष्णु नारायण भातखण्डे.
८. बालसंगीत अंक - लक्ष्मीनारायण गर्ग.
९. संगीतशास्त्र - जगदीश सहाय कुलश्रेष्ठ.
१०. तालप्रकाश - भगवत शरण शर्मा.
११. तालमार्तण्ड - सत्यनारायण बसिष्ठ.
१२. कायदा और पेशकार - प्राचीन तालों मे आधुनिक कायदे ओर पेशकार सत्यनारायण बसिष्ठ.
१३. संगीतशास्त्र परिचय - द.ग. गोडस.

-----*****-----

S - 5 : संगीत, संगीताचा उगम व विकास - भाग - १

- क. वैदिक काळापासून भरत नाट्यकाळापर्यंत.
१. वैदिक काळ मधील संगीताचे स्वरूप - ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्ववेद मधील संगीत.
 २. भरतमधील नाट्यशास्त्र.
- ख. नाट्यशास्त्र पासून शारंगदेवच्या संगीत रत्नाकरपर्यंत.
१. मतंग कृत बृहदेशी.
 २. नारद कृत नारदीय शिक्षा.
 ३. नारद कृत संगीत मकरंद.
 ४. जयदेवकृत गीत - गोविंद
 ५. पं. शारंगदेव कृत संगीत रत्नाकर.

-----*****-----

किंवा

S - 4 नृत्य - नृत्याचे लेखन कार्य आणि रचना पध्दती

१. कथक : अ) भातरखण्डे व पलुस्कर स्वरलेखन पध्दतीचा परिचय
ब) वरील दोन्ही पध्दतीनुसार त्रिताल, इपताल व दादरा या तालांची एकपट, दुप्पट, तिप्पट व चौपट लिहिणे.
क) प्रात्यक्षिकात असलेल्या सर्व रचना.

संदर्भ ग्रंथ - तज्ञांनी तयार केलेली टिपणे

-----*****-----

S - 5 नृत्य : नृत्याचा उद्गम व विकास भाग - १

कथक नृत्य शैली : उगम व विकास - कालखंडानुरूप विस्तृत अभ्यास.

१. प्रागैतिहासिक कालखंड
२. ऐतिहासिक कालखंड

संदर्भ ग्रंथ - कथक नृत्य : डॉ. लक्ष्मीनारायण गर्ग - हाथरस प्रकाशन

-----*****-----

किंवा

S - 4 नाट्य - नाट्यप्रकार व मंचन पध्दती भाग - १

१. अ) शोकात्मिका : वेणीसंहार व इंडिपस.
सुखात्मिका : तुझे आहे तुजपाशी , लायसिस ट्राला
प्रहसन (फार्स) : झोपी गेलेला जागा झाला व भगवदज्जुकीयम्
अतिनाट्य (मलोड्रामा) : वाहतो ही दुर्वाची जुडी.
आ) ग्रीक आणि संस्कृत रंगभूमीवरील नाट्यप्रकारांच्या आधारे वरील चार प्रमुख
नाट्यप्रकारांच्या व्यवच्छेदक लक्षणांचे विवेचन अपेक्षित.

संदर्भ ग्रंथ :

१. संस्कृत नाट्यसुष्टी - गो. के. भट
२. संस्कृत नाटके आणि नाटककार - गो. के. भट
३. नाट्यमंडप - रघुनाथ कुलकर्णी
४. History of Theatre - Fletcher
५. History of Theatre - Oscar Brockett
६. The Theatric Universe - Pramod Kala

S - 5 नाट्य - नाट्यप्रकार व मंचन पध्दती भाग - २

- अ. अद्भूतरम्य (फॅण्टसी) : अ मिडसमर नाइट्स ड्रीम
ऐतिहासिक : राजसंन्यास
सामाजिक : शारदा
काव्यनाट्य : फाउस्ट, रङ्गपात्र्यालिक
संगीत नाटक : सौभद्र
आ. एलिझाबेथन रंगभूमी

संदर्भ ग्रंथ :

१. मराठी रंगभूमीचा इतिहास - श्री. ना. बनहट्टी
२. British Theatre - Simon Trussler.
३. History of Theatre - Oscar Brockett.

-----*****-----

प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रम

संगीत

प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रमाची मुलतत्त्वे

१. अभिजात संगीतातील स्वर, लय व ताल या तीन घटकांचा अभ्यास करणे.
२. रागातील स्वरांचे स्थान यांचा सुक्ष्म अभ्यास.
३. रागाची दशलक्षणे यांचा अभ्यास उदा. आरोह, अवरोह, राग चलन, राग, स्वरूप, वादी, संवादी, थाट यांबद्दलची माहिती मिळविणे.
४. त्या त्या वर्षासाठी नेमून दिलेल्या रागांचा विस्तृत अभ्यास.
५. प्रत्येक रागामध्ये आलाप, बोलतान, तान या सांगितिक क्रियांचा उपयोग करणे.
६. किमान १० मिनिटे एक ख्याल गाण्याची क्षमता.
७. अभ्यासक्रमात नेमलेल्या एका रागात भजन/नाट्यगीत/भाक्कीत इ.सुगम गायन प्रकार सादर करता येणे आवश्यक.
८. अभ्यासक्रमात नेमलेल्या तालांचा मात्रा, खंड, टाळी इत्यादीच्या अनुषंगाने सविस्तर अभ्यास.
९. कुठल्याही एका गायनशैलीचा अभ्यास करणे.
१०. गुरूने आपल्या सोयीने रागांची व थाटांची निवड करायची आहे.

-----* * * * *-----

बी.ए. (व्यावसायिक) संगीत द्वितीय वर्ष

प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रम

- पुढील ३ थाट : त्यातील प्रत्येक थाटाचे ३ राग याप्रमाणे एकूण राग संख्या ९
- एकूण ९ रागांपैकी ५ रागांचा आलाप - तानां सहित सविस्तर अभ्यास
- उर्वरित ४ रागात धृपद/धमार १/१ आणि दोन तराणे व तालाची दुप्पट - चौपट सहित गाता येणे आवश्यक
- १० थाटांतील २ रागांचे आलाप - तानांसहित छोटे ख्याल
- एकताल, चौताल व रूपक या तिन्ही तालांचा विस्तृत अभ्यास - यात मात्रा, खंड, टाळी, खाली, दुगुन, त्रिगुन इत्यादी हाताने ताल धरून म्हणता येणे आवश्यक.
- भजन/भाक्कीत/नाट्यसंगीत/गजल/दुमरी/दादरा/ लोकसंगीत इत्यादी संगीत प्रकारांपैकी एक प्रकार येणे आवश्यक.

किंवा
बी.ए. (व्यावसायिक) नृत्य द्वितीय वर्ष
प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रम

१. वंदना : गणेश कृपा, सरस्वती, शिव, दुर्गा यांपैकी एक. - सर्व तोडे टुकडे ताल देऊन त्याचे पठण करणे.
२. ताल त्रिताल : विलंबित ते द्रुत लयीपर्यंत - धाट, आमद, परण, तुकडे, तत्कार, परमेलू सहित
३. तत्कार - जरब किंवा वाँट - १
त्रिपल्ली - १
गिनती तिहाई - १
साधी तिहाई - १
४. इपताल - धाट, आमद, परण, चक्रदार, परण, तुकडे, तिहाई (थोडक्यात)
५. रूपक, धमार व केरवा या तीन तालांची संपूर्ण माहिती व ताल देऊन दुगुण, चौगुण करणे.
६. गतनिकास - २
७. गतभाव - होरी, माखनचोरी यांपैकी एक.
८. त्रिवट - १
९. तुमरी किंवा भजन.

-----*****-----

किंवा
बी.ए. (व्यावसायिक) नाट्य द्वितीय वर्ष
प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रम

१. आवाज जोषासन :
 - १) वर्णमाला (वेगवेगळ्या प्रकारे)
 - २) बाराखडी
 - ३) ओम् चा व्यायाम (३ प्रकारे)
 - ४) भोंगा (सा-सां-सा)
 - ५) जिभेचे व्यायाम (रानडे + टर्स्स)
 - ६) ओटांचे व्यायाम (प ची ओळ, फुर्स्स, भूर्स्स)
 - ७) पठण
 - ८) श्रसनांक (१-२-३)
 - ९) लांब वाक्ये
 - १०) कंठगतस्वर
 - ११) सिंहुद्रा
 - १२) द्रुत वाचन

२) संगीत :

- १) तारता व्यायाम
- २) आरोह - अवरोह
- ३) आरोही - अवरोही कविता
- ४) यतिभेद
- ५) वृत्त / छंद : मालिनी, प्रथम वर्षाचे चार + शिखरिणी, द्रुत विलंबित, वसंततिलका, पृथ्वी
- ६) ताल (माहिती + बोल) : तीनताल
- ७) पढन्त : २ + २
- ८) गाणी : प्रकार : प्रथम वर्षाचे १० किर्तन, महाराष्ट्र गीत, कठाव
भाषा : ३ + ३
नवनाट्य संगीत : ५ + ३ (मराठी : घाशीराम कोतवाल, तीन पैशाचा तमाशा, बदकांचे गुपित)
हिंदी : मिट्टी की गाडी (हबीब तन्वीर), शर्विलक
- ९) राग : आरोह - अवरोह, चीज , नाट्यगीत, चित्रपट गीत : यमन.

३. भाषण :

प्रथम वर्षाचे सर्व + परिकथा - १			
मुक्त छंद - २			
नाट्य छटा - १			
उतारे - ४	पौराणिक - १		
	काव्यमय (पु.शि.रेगे) - १		
	ऑबसर्ड - १		
	जुनी मराठी - १		

याशिवाय

- १) हाळी, हाकारा, पुकारा, ललकारी, दवंडी.
- २) चोरून, कुज्जबूज, नाकातून, गळा भरून बोलणे.
- ३) किंकाळी, हंबरडा, टाहो, हुंदका.

४. शरीर जोपासना

१. योगासने :
२. नियमित सराव :
 - अ) दमण (Exhaust)
 - ब) आराम Relaxation (toe to head)
 - क) Music movements

3. हालचाली Movements :

- अ) हालचालीचे प्रकार
- ब) हालचालीच्या पातळ्या
- क) हालचालीच्या पध्दती
- ड) हालचाल काम
- इ) हालचालीच्या रचना (Designs by Movements) वस्तू / प्राणी/ भावना त्यांच्या जोड्या यांचे उत्स्फूर्तविष्कार (Improvisation)
- उ) Machines
Pattern
Individual / Group

4) Body Images :

- a) Everyday life, television
- b) Cartoons
- c) Painting and Sculpture
- d) Sound (आवाज, ध्वनी, संगीत)
- 1. Imitation.
- 2. Emotions.
- 3. Character.
- Shape & movement of Body

5) Types of walking, running, laughing etc.

6) Patterns – (business / action) :

- Concentration
- Slow (half speed)
- Fast (double speed)
- Exaggeration
- design

७) नृत्य : शास्त्रीय - लोक - आधुनिक - बॉले / बॉल्स

नाट्यवाचन

१. तासांच्या आधी व नंतर १/१

२. आठवड्याचे नाट्यवाचन.

प्रथम वर्ष - एकांकिका लेखन

द्वितीय वर्ष - सादरीकरण

स्वाध्याय :

प्रथम सत्र - नोंदवही

द्वितीय सत्र - व्यक्तिरेखेचा अभ्यास, समांतर / प्रायोगिक नाटकाचे टिपण, व्यावसायिक नाटकाचे टिपण, नोंदवही.

-----*****-----

★ ★ ★ ★
(NAAC Accredited)

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव

तृतीय वर्ष बी.ए. (व्यावसायिक) - संगीत/नृत्य/नाट्य

नवीन अभ्यासक्रम - जून २००४ पासून

New Syllabus for

Third Year of Arts (Professional)

T.Y.B.A. (Sangeet/ Nritya/ Natya)

w.e.f. June, 2004

तृतीय वर्ष कला (टी.वाय. बी.ए.) (व्यावसायिक)
 नवीन अभ्यासक्रम - संगीत / नृत्य / नाट्य
 (एकूण १००० गुण)
 सैद्धान्तिक (५०० गुण) + प्रात्यक्षिक (५०० गुण)
 जून २००४ पासून

T - 1	इंग्रजी (English for the Students of Arts - III) (A Text for T Y B A Compulsory English) (Published for North Maharashtra University, Jalgaon)	१०० गुण
T - 2	मराठी (उपयोजित)/ हिंदी (प्रयोजनमुलक)	१०० गुण
T - 3	संगीत : संगीत शास्त्रकार, संगीतकार आणि गायक यांचे योगदान.	१०० गुण
T - 4	संगीत : वाद्यसंगीत वादकांपैकी आणि संगीतगीत सौंदर्यशास्त्राची प्रतिलिख	१०० गुण
T - 5	संगीत : संगीताचा उगम व विकास (भाग - २)	१०० गुण

किंवा

T - 3	नृत्य : नृत्याचे अर्थ व त्याचे कला	१०० गुण
T - 4	नृत्य : भारतीय नृत्य शैलींचा तुलनात्मक अभ्यास व नृत्यातील सौंदर्यशास्त्राची ओळख	१०० गुण
T - 5	नृत्य : नृत्याचा उगम व विकास (भाग - २)	१०० गुण

किंवा

T - 3	नाट्य : नाट्य व आचार लक्षणे कला	१०० गुण
T - 4	नाट्य : नाट्य प्रकार व मूलक पध्दती भाग - २	१०० गुण
T - 5	मराठी साहित्यिक इतिहास	१०० गुण

प्रात्यक्षिक (५०० गुण)		
मुख्य व मार्गदर्शक शैली पध्ययन व साधना		
अंतिम नृत्य-नाट्याची चाचणी (२५० गुण)		
दोन मौखिक परीक्षा (५० गुण)	चार मंच प्रदर्शन (५० गुण)	
प्रत्येकी (एकूण ५०० गुण)	प्रत्येकी (एकूण २०० गुण)	
द्वितीय मूल्यमापन परीक्षा (२५० गुण)		
मौखिक परीक्षा	मंचालिख	नित्यधर्मीकरण
१०० गु	मंच प्रदर्शन)	५० गुण
	१०० गुण	

T - 3 : संगीत : संगीत शास्त्रकार, संगीतकार आणि गायक यांचे योगदान.

१. कुदोसिंग (परखवाज)	१०. पं. अनोखेलाल (तबला)
२. पं. नानासाहेब पानसे (परखवाज)	११. प. व्ही. जी. जोग (व्हायोलिन)
३. उ. अमीर हुसेन (तबला)	१२. पं. गजाननबुवा जोशी (व्हायोलिन)
४. उ. नथ्यू खॉ (तबला)	१३. उ. अल्लाउद्दीन खॉ (सरोद)
५. उ. मुनीर खॉ (तबला)	१४. उ. अली अकबर खॉ (सरोद)
६. उ. धिरकव्यो साहेब (तबला)	१५. उ. अमजद अली खॉ (सरोद)
७. उ. अल्लाखॉ (तबला)	१६. पं. रविशंकर (सतार)
८. पं. कंठे महाराज (तबला)	१७. पं. निखिल बॅनर्जी (सतार)
९. पं. सामता प्रसाद (तबला)	१८. उ. विलाखत खॉ (सतार)

दरील शास्त्रकार, संगीतकार आणि गायक यांची संक्षिप्त चरित्रे आणि त्यांचे सांगीतिक योगदान अभ्यासणे.

१९. सदारंग - अदारंग	२८. पं. मोगूबाई कुर्डीकर
२०. पं. कुमार गंधर्व	२९. पं. वि. ना. भातखण्डे
२१. हद्दू खॉ हस्सू खॉ	३०. पं. गंगूबाई हनगल
२२. पं. भीमसेन जोशी	३१. पं. दि. व. पलुस्कर
२३. उ. अल्लादियो खॉ	३२. उ. पन्नालाल घोष (बासरी)
२४. गानिहरा केसरबाई बडोदेकर	३३. उ. फैय्याज खॉ
२५. उ. अब्दुल करीम खॉ	३४. पं. हरीप्रसाद चौरसिया (बासरी)
२६. सूरश्री केसरबाई केरकर	३५. उ. अमीर खॉ
२७. पं. बालकृष्णबुवा इमलकरंजीकर	३६. पं. गोविंदराव टेंबे (हार्मोनियम)
	३७. उ. बडे गुलाम अली खॉ

दरील शास्त्रकार, संगीतकार आणि गायक यांची संक्षिप्त चरित्रे आणि त्यांचे सांगीतिक योगदान अभ्यासणे.

-----*****-----

T - 4 : संगीत : वाद्यसंगीत, वाद्यवर्गीकरण आणि संगीतातील सौंदर्यशास्त्राची ओळख

अ. १) तत्	२) वितत्
३) सुवीर	४) घन
५) अवनद्ध वाद्य	
ब. वाद्यांची माहिती.	
१) सतार	२) व्हायोलिन
३) बासरी	४) संतुर
५) वीणा	

T - 5 : संगीत : संगीताचा उगम व विकास भाग - २

१. लोचनकृत रागतसंगिनी	२. रामानृत कृत स्वरमेल कलानिधी
३. पं. पुण्डरीक विद्दल के चार ग्रंथ	४. पं. सोमनाथ कृत राग विबोध
५. दामोदर कृत संगीत दर्पण	६. अहोबल कृत संगीत परिजात
७. हृदय कौतुक और हृदय प्रकाश	८. भावभट्ट की तीन कृतिया
९. चतुर्दण्डि प्रकाशिका	१०. राग तत्व विबोध
११. मुहम्मद रजाकृत नगमाते आसफी	१२. सवाई प्रताप सिंह कृत संगीत सार
१३. कृष्ण व्यास कृत राग कल्पद्रुम	१४. द. युनिवर्सिटल हिन्दी ऑफ इंडिया

-----*****-----

किंवा

T - 3 : नृत्य : नृत्य व अन्य ललितकला

१. नृत्य, संगीत, नाट्य, शिल्प, चित्र व साहित्य या कलांचा नृत्याच्या संदर्भात अन्योन्यसंबंध :
अ) नृत्य व गायन	ब) नृत्य व वादन
क) नृत्य व नाट्य	ड) नृत्य व शिल्प
ई) नृत्य व चित्र	फ) नृत्य व साहित्य / (काव्य)
२. नृत्य व नाट्य, संगीत या प्रयोगशील कलांबाबत विशेष अभ्यास.

संदर्भ ग्रंथ :

१. तराना अंक (हाथरस प्रकाशन)	२. घराना अंक (हाथरस प्रकाशन)
३. तुमरी अंक (हाथरस प्रकाशन)	४. तज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे

T - 4. नृत्य : शास्त्रीय नृत्यशैलींचा तुलनात्मक अभ्यास व नृत्यातील सौंदर्यशास्त्राची ओळख.

१. भारतीय शास्त्रीय नृत्यशैली :
- कथक, भरतनाट्यम, कथकली, मणिपुरी.
अ. भौगोलिक स्थान	ब. जनक
क. प्रसार, प्रचार	ड. मार्गम/ वस्तुक्रम
इ. वेशभुषा, रंगभुषा व अलंकार	फ. वाद्यसंगीत
ग. साहित्य व संगीत	
२. भारतीय शास्त्रीय नृत्यशैली :
- ओडीसी, कुचीपुडी व मोहिनी अट्टम.
अ. भौगोलिक स्थान	ब. जनक
क. प्रसार, प्रचार	ड. मार्गम/ वस्तुक्रम

- इ. वेशभुषा, रंगभुषा व अलंकार फ. वाद्यसंगीत
घ. साहित्य व संगीत

३. उत्तर भारतीय तालपद्धती व दक्षिण भारतीय तालपद्धती यांचे तुलनात्मक विवेचन.

संदर्भ ग्रंथ :

१. संगीत विशारद - वसंत, हाथरस प्रकाशन.
२. संगीत कलाविहार - अ.भा. गंधर्व महामंडळ प्रकाशन.
३. थोर संगीतकार : डॉ. बा.र. देवधर.
४. तबला कला और शास्त्र : पं. सुधीर माईणकर.
५. तबला - पं. अरविंद मुळगांवकर
६. तालकोष - श्री. विरीशचंद्र श्रीवास्तव.

-----*****-----

T - 5 नृत्य - नृत्याचा उद्गम व विकास भाग - २

कथक नृत्य : या शास्त्रीय नृत्य शैलीचा इतिहास व या नृत्य शैलीची प्रमुख घराणी यांचा कालखंडानुरूप विस्तृत अभ्यास.

१. मध्यकाल
२. आधुनिक कालखंड

संदर्भ ग्रंथ :

१. कथक नृत्य - लक्ष्मीनारायण गर्ग - हाथरस प्रकाशन

-----*****-----

किंवा

T - 3 नाट्य : नाट्य व अन्य ललितकला

अ) नाट्य व गायन	ब) नाट्य व वादन
क) नाट्य व नृत्य	ड) नाट्य व शिल्प
ई) नाट्य व चित्र	फ) नाट्य व साहित्य / (काव्य)

संदर्भ ग्रंथ :

१. तज्ञ शिक्षकांनी तयार केलेली टिपणे

T - 4 नाट्यप्रकार व भ्रंचन पध्दती भाग - ३

राजकीय नाटक : उद्धवस्त धर्मशाळा व अँग्टीगनी

मिश्र नाटक : १) ट्रॅजि कॉमेडी : महानिर्वाण, वेटींग फॉर गोदो

२) मॉडिफाईड रीअलिझम : वासनाचक्र

(अ स्ट्रीटथर नेम्ड डिझायर)

सर्वसनावेशक : घाशीराम कोतवाल, महाभारत

रस्ता नाटक : जुलूस

भारतीय रंगभूमी : बादल सरकार, गिरीश कर्नाड, मोहन राकेश, आद्य रंगाचार्य यांच्या संदर्भात.

संदर्भ ग्रंथ :

1. Contemporary Indian Theatre – Sangeet Natak Akadami
2. History of Theatre – Oscar Brockerte
३. वरील सर्व संहिता
३. वरील नाटकांच्या ध्वनिचित्रफिती

-----*****-----

T - 5 मराठी रंगभूमीचा इतिहास

१. रंगभूमीचा आरंभ, पार्श्वभूमी : कर्नाटक, यक्षगान, दशावतार व पारशी नाटके.
२. १८४३ ते १८७४ : विष्णुदास भावे यांची नाटके व महत्त्वाचे प्रवाह
उदा. ऐतिहासिक, सामाजिक, पौराणिक व भाषांतरित नाटकांच्या परिचय
३. १८७४ ते १९२० : किर्लोस्कर, देवल, गडकरी, खाडिलकर इत्यादींचे नाट्यलेखन
४. १९२० ते १९४७ : नाट्यमन्वंतरची स्थापना, मो.ग. रांगणेकर, भा.वि. वरेरकर व प्र.के. अत्रे.
५. १९४७ ते १९६० : वि.वा. शिरवाडकर, पु.ल. देशपांडे, दसंत कानेटकर, विजय तेंडूलकर, चि.त्रं. खानोलकर
६. १९६० ते १९७५ : रत्नाकर मतकरी, जयवंत दळवी, महेश एलकुंचवार, सतीश आळेकर, गो.पु. देशपांडे, अच्युत वझे.
७. १९७५ ते २००० : शफाअत खान, अजित दळवी, प्रशांत दळवी, मकरंद साठे, जयंत पवार, दत्ता भगत.

संदर्भ ग्रंथ :

१. वरील नाटकांकरांच्या नाटकांच्या संहिता
२. मराठी नाटक आणि रंगभूमी (भाग १ ते २) - वि. भा. देशपांडे
३. मराठी रंगभूमीचा इतिहास - श्री. ना. बनहट्टी
४. माझा नाट्यलेखन - दिग्दर्शनाचा प्रवास - संपा. वि. भा. देशपांडे

-----*****-----

बी.ए. (व्यावसायिक) संगीत तृतीय वर्ष

प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रम

- उर्वरित ५ थाट : त्यातील प्रत्येक थाटाचे ३ राग याप्रमाणे एकूण राग संख्या १५.
- एकूण १५ रागांपैकी १० रागांचा आलाप - तानां सहित सविस्तर अभ्यास.
- उर्वरित ५ रागात तुमरी / दादरा / टप्पा / धृपद - धमार आणि तराणा, तालाच्या दुप्पट, तिप्पट आणि चौपट मध्ये गाता येणे आवश्यक.
- १० थाटांतील ५ रागांचे आलाप - तानां सहित छोटे ख्याल
- विलंबित एकताल / आडा चौताल / दीपयंदी ह्या तालांचा सविस्तर अभ्यास.
- मागील दोन वर्षातील सर्व रागांची उजळणी.
- मागील दोन वर्षात अभ्यासलेले सर्व उपशास्त्रीय व सुगम गीत प्रकार येणे आवश्यक.

-----***-----

बी.ए. (व्यावसायिक) नृत्य तृतीय वर्ष

प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रम

१. वंदना कोणतीही एक
२. त्रिताल व इपताल अधिक तपशिलासह.
३. ताल - रूपक व चौतालमध्ये थाट, आमद, परन, चक्रदार परन, परमेलू, तिहाई कोटे
४. तत्कार - कायदा - १
चलन - १
रेला - १
५. गतनिकास - बिंदी, छपका किंवा रुखसार
६. गतभाव - छेडछाड, नयनी किंवा कालियादमन.
७. तुमरी - अष्टनायिकांपैकी एकीवर आधारित.
८. चतुरंग.

-----***-----

बी.ए. (व्यावसायिक) नाट्य तृतीय वर्ष

प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रम

१. आवाज जोपासन :

- १) वर्णमाला (वेगवेगळ्या प्रकारे)
- २) बाराखडी
- ३) ओम् चा व्यायाम (३ प्रकारे)
- ४) भोगा (सा-सां-सा)
- ५) जिभेचे व्यायाम (रानडे + टर्स् SS)
- ६) ओठांचे व्यायाम (प ची ओळ, फुर्स् SS, भूर्स् SS)
- ७) पठण
- ८) श्रसनांक (१-२-३)
- ९) लांब वाक्ये
- १०) कंठगतस्वर
- ११) सिंहमुद्रा
- १२) द्रुत वाचन

२) संगीत :

- १) तारता व्यायाम
- २) आरोह - अवरोह
- ३) आरोही - अवरोही कविता
- ४) यतिभेद
- ५) वृत्त / छंद : प्रथम व द्वितीय वर्षांचे आठ + स्वागता, सवाई, प्रमाणिका, अनुष्ठुभ.
- ६) ताल (माहिती + बोल) : तीनताल, एकताल
- ७) पढन्त : २ + २ + २
- ८) गाणी : प्रकार : प्रथम वर्षांचे १० किर्तन, महाराष्ट्र गीत, कटाव
भाषा : ३ + ३ + ३
नवनाट्य संगीत : ५ + ३ (मराठी : घाशीराम कोतवाल, तीन पैशाचा तमाशा, बदकांचे गुपित)
हिंदी : मिट्टी की गाडी (हबीब तन्वीर), शर्विलक
- ९) राग : आरोह - अवरोह, चीज , नाट्यगीत, चित्रपट गीत.
१ + १ + १ (देस)

३. भाषण :

प्रथम व द्वितीय वर्षाचे सर्व +

- १) दैवत कथा - १
- २) हिंदी लघुकथा - १
- ३) पॅरेबल (बायबल) - १
- ४) मुक्तछंद - २
- ५) नाट्यछटा - २
- ६) उतारे - ६ अनुवादित मराठी - ३

(संस्कृत - १, प्राचीन पाश्चात्य - १, आधुनिक पाश्चात्य - १, हिंदी - २, इंग्रजी - १)

याशिवाय

- १) हाळी, हाकारा, धुकारा, ललकारी, दबडी.
- २) चोरून, कुजबूज, नाकातून, गळा भरून बोलणे.
- ३) किंकाळी, हंबरडा, टाहो, हुंदका.

४. शरीर जोपासना

१. योगासने :

२. नियमित सराव :

अ) दमण (Exhaust)

ब) आराम Relaxation (toe to head)

क) Music movements

३. हालचाली Movements :

अ) हालचालींचे प्रकार

ब) हालचालींच्या पातळ्या

क) हालचालींच्या पध्दती

ड) हालचाल काम

इ) हालचालींच्या रचना (Designs by Movements) वस्तू / प्रणी/ भावना त्यांच्या जोड्या यांचे उत्स्पृष्टविष्कार (Improvisation)

उ) Machines

Pattern

Individual / Group

4) Body Images :

a) Everyday life, television

b) Cartoons

c) Painting and Sculpture

d) Sound (आवाज, ध्वनी, संगीत)

1. Imitation.

2. Emotions.

3. Character.

- Shape & movement of Body

5) Types of walking, running, laughing etc.

6) Patterns – (business / action) :

- Concentration
- Slow (half speed)
- Fast (double speed)
- Exaggeration
- design

7) नृत्य :

शास्त्रीय - लोक - आधुनिक - बॉले / वॉल्ड्रॉस

4. नाट्यवाचन

१. तासांच्या आधी व नंतर १/१

२. आठवड्याचे नाट्यवाचन

सादरीकरण

स्वाध्याय : प्रथम सत्र

द्वितीय सत्र

- मुलाखत व परिचय, समीक्षा (२), नोंदवही.

- प्रयोगवर्णन, निबंध (दस्ताऐवज), नोंदवही.

-----*~*~*~*~*-----